

Atatürk Döneminde Ankara

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ve İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri olan Ankara, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, Ankara'nın prehistorik dönemlerden beri bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Orta Paleolitik Çağa (MÖ 100.000-45.000) kadar uzanan zengin bir tarihe sahip Ankara'da yerleşik en eski uygarlığın Hititler (MÖ 4000-1200) olduğu bilinmekle beraber, sırasıyla Frig, Lidya ve Persler de belli süreler egemenlik kurmuşlardır. MÖ 25 yılında Roma İmparatorluğu'na bağlandıktan sonra, askerî ve ticari açıdan eski önemini tekrar kazanan Ankara, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu döneminde, orduların kışlık konaklama, ikmal ve toplanma yeri olarak kullanılmıştır. 7. yüzyıl başlarından itibaren ise Sasani, ardından Emevi ve Abbasilerin akınlarına maruz kalmış, 12. yüzyıl başlarında Selçuklular, Danişmendliler ve Bizans arasında el değiştirdikten sonra, 1169 yılında kesin olarak Selçuklu egemenliğine girmiştir. Selçukluların dağılma döneminde ise kentin yönetimi Ahilerin eline geçmiştir. Bu dönemde kentte sof yapımı, tahıl üretimi, bağcılık ve dericilik gelişmiştir. Ankara, 1354 yılında, Orhan Bey zamanında, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ancak bir süre daha Ahilerin idaresinde kalmış, sonra da Karamanoğulları'nın egemenliğine girmiştir. Osmanlı'ya tekrar katılması ise I. Murat zamanında gerçekleşmiştir. 1402'de Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan Ankara Savaşı'yla birlikte, kent bir süre Timur'un egemenliğinde kalmış, 1413 yılında geri alınarak, Anadolu Beylerbeyliğine bağlı bir sancak konumuna getirilmiştir. II. Murat döneminde, Ankara'nın imarı yapılmış, kent 16. yüzyılda bir süre, Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olmuştur. Osmanlı döneminde, sof yapımında önemli bir ticaret merkezi hâline gelen Ankara, 16. yüzyıl boyunca ekonomik açıdan gelişme göstermişse de 16. yy. sonlarında ortaya çıkan Celali İsyanları, Anadolu'ya yayılarak Ankara'ya kadar ulaşmış ve kente büyük zararlar vermiştir. Ankara, bütün bu olumsuzluklara rağmen, kısa sürede toparlanmış ve 17. yüzyıl ortalarında 6066 evi, 2000 dükkânı, süslü bir bedesteni ve büyük çarşıları olan zengin bir şehir hâline gelmiştir. Nüfusu ise 30 bine yükselmiştir. Sof üretiminde tek merkez olan Ankara, 19. yüzyıl sonlarında Avrupa ülkelerinin tiftik keçilerini kendi memleketlerinde yetiştirmeye başlamaları sonucunda, bu özelliğini yitirmiştir. Bu durum, hammadde ihracatının da azalmasına neden olmuş ve geçimini yalnızca sof yapımından sağlayan Ankara halkının gitgide fakirleşmesine yol açmıştır. Bu arada, demiryolunun Ankara'ya ulaşması, kentin toparlanmasına ve ticaret hayatının kısmen canlanmasına imkân sağlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve ardından başlayan işgaller, Anadolu merkezli bir Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır. Anadolu'daki ulusal örgütlenmenin önderi olan Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesi, kentin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kısa bir süre sonra TBMM'nin açılmasıyla da Ankara, hem Kurtuluş Savaşı'nın hem de yeni Türk Devletinin merkezi olmuştur. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu Ajansı'nın kurulması ve Hâkimiyet-i Milliye (Ulus) gazetesinin çıkarılması, Ankara'nın yeni Türk devletinin ideolojisinin de temel dayanağı olacağını ve temel kurumsallaşmanın burada başlayacağını göstermiştir. Ankara, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Cumhuriyetin ilan edilmesinin hemen öncesinde, İsmet Paşa ve arkadaşları 9 Ekim 1923'te tek maddelik Ankara'nın başkent olmasına dair kanun tasarısını meclise verdiler. Önerge 13 Ekim 1923'te kanunlaşarak Ankara Türkiye'nin başkenti oldu. Ankara'nın başkent olması ve ardından Cumhuriyetin ilan edilmesiyle, askerî ve sivil bürokrasinin merkezi hâline gelen kent, aynı zamanda çağdaşlaşma hareketlerinin de planlandığı ve uygulandığı bir mekân konumuna ulaşmıştır. Eğitimden hukuka, ekonomiden gündelik hayata kadar hemen her alanda alınan kararların kesinleştiği ve ilk kez uygulandığı yer Ankara olmuştur. Bu gelişmeler, kentin bir çekim merkezi hâline gelmesini sağlamış, nüfus artmış ve toplumsal yaşam hareketlenmiştir. 16 Şubat 1924 tarihinde Şehremaneti'nin kurulmasından sonra büyük bir gelişim gösteren Ankara, bu kurumun 1930 yılındaki Belediye Kanunu ile kaldırılması ve yerine Ankara

Belediyesi'nin kurulmasından sonra da büyümeye devam etmiştir. Eğitim-öğretim, sağlık, bankacılık ve diğer ekonomik kurumlarının açılması sonucu Ankara, şehircilik açısından da büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde şehrin imarı için tuğla, kiremit, kereste, kireç ve çimento fabrikaları kurulmuş ve kente ilk kez elektrik verilmiştir. Sonraki yıllarda un fabrikaları, marangoz fabrikaları, fişek ve mühimmat fabrikaları, bira ve şarap fabrikaları da kurulmuş ve Ankara, bir dünya kenti olma yolunda hızlı bir gelişim göstermiştir. 1930'lara kadar devam eden I. Ulusal Mimari döneminde, milliyetçilik akımına paralel olarak, çağdaş mimari yaklaşımı ile Selçuklu ve Osmanlı tarzlarının kullanılması yoluyla özgün bir mimari anlayışı doğmuştur. Atatürk döneminde Ankara'da, Cumhuriyet mimarisinin tipik özelliklerini yansıtan çok sayıda yapı inşa edilmiştir. II. TBMM Binası (Vedat Tek, 1924), Etnografya Müzesi (Arif Hikmet Koyunoğlu, 1926), Ankara Palas (Vedat Tek, 1928), Gazi Eğitim Enstitüsü (Kemalettin Bey, 1928), İş Bankası Genel Müdürlüğü (G. Mongeri, 1928) Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü (G. Mongeri, 1929), Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi (Arif Hikmet Koyunoğlu, 1930) gibi binalar, Ankara'nın ilk anıtsal yapıları olmuştur. Bunlardan başka çok sayıda kamu binası; yargıya, askerî birimlere ve bakanlıklara ait birçok temel hizmet binası da Atatürk döneminde inşa edilmiştir. Türk çağdaşlaşmasının en çarpıcı örneğini teşkil eden Ankara'nın imarının planlı bir şekilde yapılması için 1925'ten 1928'e kadar iki yabancı firma ile çalışmalar yapılmışsa da, hazırlanan planların başarılı olmaması üzerine 1928 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Bu arada Ankara'nın çağdaş bir kent görüntüsüne ulaşması için, planlı bir imar amacıyla 1927 yılında uluslararası bir yarışma açılmış ve yabancı mimarlar davet edilmiştir. Alman mimar Herman Jansen'in Ankara İmar Planı benimsenmiş ve 1932 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu plana göre şehrin ticari merkezi Ulus, idari merkezi ise Yenışehir olacaktı. 1938 yılına değin başarılı bir şekilde uygulanan plan döneminde, Yenışehir, Sıhhiye, Cebeci ve Bakanlıklar gibi semtler ile Gençlik Parkı, 19 Mayıs Stadı, Hipodrom gibi yapılar inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen devrimler tüm yurttaki gibi, Ankara'da da toplum yapısını etkilemiştir. Evlerin içi değişmiş, evin dışındaki hayat, balolar, konserler, at yarışları, hafta sonu gezmeleriyle çeşitlenmiştir. Ankara'nın ticaret hayatı, hızlı bir gelişme evresine girmiştir. Bu dönemde Ankara'nın merkezi konumunda bulunan Ulus'ta birçok hizmet kuruluşu toplanmıştır. Örneğin 24 Kasım 1927'de Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı açılmış ve bölge tarihe tanıklık etmeye başlamıştır. Yine Anafartalar Caddesi, 1930'ların başında tüm memurların alışveriş merkezi konumuna gelmiştir. Posta Caddesi ve civarında küçük inşaat şirketleri, inşaat malzemesi satıcıları, Çıkırıkçılar Yokuşu'na doğru büyük manufakturacılar, nakliye ambarları, At pazarında ise hububat ticarethaneleri varlıklarını sürdürmüştür. 1927 yılındaki genel nüfus sayımı öncesinde, deneme nüfus sayımının yapıldığı iki yerleşim merkezinden biri Ankara, diğeri ise Sivas'tır. 1927 yılında genel nüfus sayımında Ankara'nın nüfusu köyleriyle beraber 404.581 olarak tespit edilmiştir. 1935 yılında ise bu nüfus 534.025'e ulaşmıştır. Bu arada yapımına 1924 yılında başlanan ve Çankaya ile Yenışehir'i birleştiren Atatürk Bulvarı 1929 yılında tamamlanmış ve bu bulvar şehrin modern bir görüntü kazanmasında büyük rol oynamıştır. Ankara ile Atatürk özdeşleşmesinde doğrudan rol oynayan gelişmelerden biri de, 1500 hektarlık bir alan üzerinde kente yeşil alan kazandırmak ve belli gıda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Atatürk Orman Çiftliği'nin kurulmasıdır. 1925 yılında kurulan Atatürk Orman Çiftliği ve diğer çiftlikler, 1937 yılında Atatürk tarafından hazineye devredilmiştir. Atatürk döneminde hemen her alanda çehresi olumlu yönde değişen Ankara'da belki de meydana gelen en ciddi olumsuz olay büyük bir yangının çıkmasıdır. 1929 yılının 18-19 Temmuz gecesi çıkan ve Büyük Ankara Yangını olarak anılan felakette çok sayıda dükkân ve ev ile han, hamam ve ibadet yeri yok olmuştur. Atatürk döneminde Ankara, genç Cumhuriyet'e paralel bir gelişim göstermiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti'nde ayıran temel ölçütlerin yaşama geçirildiği merkez olmuştur. Şehircilik, mimari ve sanatın diğer dalları açısından olduğu kadar, yeni insan tipinin ve toplum modelinin sahneye çıktığı bir kent özelliği taşıyan Ankara, ulus devletinin temel ideolojik yansımalarını da bünyesinde barındırmıştır. Bu bağlamda yeni

kurulmuş olan ulus devletin, hem temel güvencesi olmuş hem de çağdaşlaşma hamlelerinin uygulama merkezi haline gelmiştir.

Temuçin Faik ERTAN

KAYNAKÇA

AKÇURA, Tuğrul, "Ankara'nın Başkent Olması", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul 1998.

ARAZ, Nehize, **Mustafa Kemal'in Ankara'sı**, İstanbul 1994.

Cumhuriyet ve Başkent Ankara, Ankara 2007.

GÜLEKLİ, Nurettin Can, "Ankara", **Tarih ve Arkeoloji**, Ankara 1948.

İDİL, Vedat, "Ankara", **Tarihi Yerler ve Müzeler**, İstanbul 1983.

ÖZDEMİR, Rifat, **19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Ankara 1986.

SARIOĞLU, Mehmet, **Ankara, Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)**, Ankara 2001.

ŞİMŞİR, Bilal, **Ankara, Bir Başkent'in Doğuşu**, Ankara 1988.

Tarih İçinde Ankara II Semineri Bildirileri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., Ankara 2001.

YAVUZ, Fehmi, **Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz**, Ankara 1952.

02/06/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-ankara/?pdf=3828> adresinden erişilmiştir